

TANQIDIY FIKRLASHNI MEDIATA'LIM VOSITASIDA RIVOJLANTIRISH.

Samarqand davlat tibbiyot universiteti stajyor -assistenti

Fayzullayev Farxod Ubaydullayevich

***Annotatsiya:** Ushbu maqola mediata'lim vositasida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mavzusiga bag'ishlangan. Olimlarning tegishli mavzu bo'yicha olib borgan ilmiy tadqiqotlari va misollar yordamida maqolaning mazmuni ochib berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Tanqidiy, fikrlash, mediata'lim, kognitiv, faktlar, asos, axborot, ma'lumot, shakllantirish, tahlil, xulosa.*

Hozirgi kunda talabalarni (ommaviy axborot vositalari) axborotni mustaqil, tanqidiy tahlil qilish uchun zarur bo'lgan uslubiy vosita bilan ta'minlashi kerakligi hamma tomonidan e'tirof etilgan. Zamonaviy ta'lim oldida yosh avlodni ommaviy axborot vositalari matnlarini tahlil qilishga o'rgatish, ularning ta'sir qilish mexanizmlari va uning tomoshabinlar, o'quvchilar va tinglovchilarga ta'siri oqibatlarini haqida tasavvurga ega bo'lish kabi muhim vazifa turibdi. Bugungi kunda tanqidiy fikrlashning ko'plab ta'riflari mavjud. Ular orasida ma'lum bir shartlilik bilan biz quyidagilarni ajratib ko'rsatishimiz mumkin:

1) Ixcham, ammo o'ziga xoslikdan xoli:

Tanqidiy fikrlash - bu "odamga o'ziga taklif qilingan nuqtai nazar yoki xatti-harakat to'g'risida to'g'ri xulosa chiqarish imkonini beradigan aqliy faoliyatning alohida turi" [Jonson, 1985, p.1].

2) Nazariy jihatlariga e'tibor qaratgan holda falsafiy yo'nalishning ta'riflari:

"Tanqidiy fikrlash - bu bayonotlar yoki bayonotlar tizimini ularning qabul qilingan faktlar, me'yorlar yoki qadriyatlarga nomuvofiqligini aniqlash uchun tekshirishga qaratilgan aqliy harakatlar ketma-ketligi. Tanqidiy fikrlash darajalari mavjud bo'lib,

ularning har biri mantiqiy va kognitiv komponentlarning turli nisbatlari bilan tavsiflangan o‘ziga xos argumentatsiya turiga ega: 1) empirik daraja - faktlarni tanqidiy tekshirish; 2) nazariy daraja - nazariyalarni tanqidiy tekshirish; 3) meta-nazariy daraja - me'yorlar va qadriyatlarning tanqidiy sinovi" [Bryushinkin, 2003, p.30].

"Tanqidiy fikrlash - bu istalgan yakuniy natijaga erishish ehtimolini oshiradigan kognitiv usullar yoki strategiyalardan foydalanish. Ushbu ta'rif fikrlashni nazorat qilish, asoslilik va maqsadga muvofiqlik bilan tavsiflangan narsa, muammolarni hal qilish, xulosalarni shakllantirish, ehtimollik baholash va qaror qabul qilishda qo'llaniladigan fikrlash turi sifatida tavsiflanadi. Shu bilan birga, mutafakkir muayyan vaziyat va hal qilinayotgan muammoning turi uchun asosli va samarali ko'nikmalardan foydalanadi» [Xalpern, 2000].

3) Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning motivatsion jihatlariga e'tibor qaratgan holda psixologik yo'nalishning ta'riflari:

“Tanqidiy fikrlash tabiatan refleksli bo‘lib, muloqot, shaxs psixologiyasi bilan bog‘liq. U nafaqat kognitiv (kognitiv), balki motivatsion soha, o‘z-o‘zini anglash bilan ham bog'liq. Biz odamlarning fikrlari bilan emas, balki moddiy olam hodisalari bilan shug'ullanadigan bo‘lsak, biz uchun oddiy fikrlash etarli" (Noel-Tsigulskaya, 2000).

4) Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning uslubiy va amaliy jihatlariga e'tibor qaratgan pedagogik yo'nalishning ta'riflari:

Tanqidiy fikrlash ijtimoiy va mustaqil fikrlashdir. Axborot tanqidiy fikrlashning yakuniy nuqtasi emas, balki boshlang'ich nuqtasidir. Tanqidiy fikrlash savollar berish va hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolarni tushunishdan boshlanadi. Tanqidiy fikrlash ishonchli dalillar keltirishga intiladi [Kluster, 2005, 7-11-betlar]. Shu bilan birga, «agar bahsli yoki maqbul deb e'tirof etilgan mumkin bo‘lgan qarama-qarshi dalillar mavjudligi hisobga olinsa, argumentatsiya g'alaba qozonadi. Har qanday argument uchta asosiy elementni o‘z ichiga oladi. Bahsning markazi, uning asosiy mazmuni bayonot

(shuningdek, tezis, asosiy g'oya yoki pozitsiya deb ataladi). Tasdiq bir qator dalillar bilan qo'llab-quvvatlanadi. Argumentlarning har biri, o'z navbatida, dalillar bilan tasdiqlanadi. Dalil sifatida statistik ma'lumotlar, matndan parchalar, shaxsiy tajriba va umuman olganda, ushbu dalil foydasiga gapiradigan va muhokamaning boshqa ishtirokchilari tomonidan tan olinishi mumkin bo'lgan barcha narsalardan foydalanish mumkin. Argumentatsiyaning barcha bu elementlari ostida - tasdiqlash, dalillar va dalillar - to'rtinchi element: asos. Asos - ma'lum bir umumiy asos, ma'ruzachi yoki yozuvchi va uning tinglovchilari uchun umumiy bo'lgan va butun argument uchun mantiqiy asos bo'lgan boshlang'ich nuqta. Misol uchun, muallif ko'cha rassomlari o'zlarining graffitilarini jamoat binolariga qo'yish huquqiga ega ekanligini ta'kidlaydi (da'vo), chunki bu chizmalar ularning shaxsiy e'tiqodlarini (argumentlarini) ifodalaydi va ba'zan badiiy qiymatni ifodalaydi (boshqa argument). Shundan so'ng muallif dalillar keltiradi – masalan, mamlakat Konstitutsiyasidan so'z erkinligi huquqi to'g'risidagi ko'chirma yoki har kim o'zini ifoda etish huquqiga ega ekanligini da'vo qilgan siyosiy faylasufning asaridan iqtibos. Bundan tashqari, muallif badiiy qimmatga ega bo'lgan graffiti misollarini keltirishi mumkin. Uning argumentining asosi yoki asosi so'z erkinligi g'oyasi, ayniqsa muhim inson huquqidir" [Kluster, 2005, p.10]. Afsuski, ba'zi o'qituvchilar media-ta'limni "tanqidiy fikrlashni rivojlantirish", reklama yoki televizion yangiliklar dasturlari bilan ishlash uchun ta'lim doirasini toraytirish (bu erda, albatta, manipulyatsiyaga bo'lgan ba'zi urinishlarni aniqlash eng oson) va butunlay chetga surish deb haddan tashqari soddalashtirilgan. ommaviy axborot vositalarining badiiy sohasi. Shu bilan birga, L.Masterman umuman ommaviy axborot vositalarining matn qiymati muammosini ko'rib chiqishdan voz kechishga chaqirmaydi. "Biz, - deb yozadi u, - media ta'limda badiiy ahamiyatga ega bo'lgan masalalar o'z o'rniga ega bo'lmasligi kerak, deb aytmayapmiz. Ammo biz aminmizki, bu masalalarni pedagogik diqqat markazidan uzoqlashtirish kerak, bu asosiy maqsad sari yo'lni yengillashtirish uchun: o'quvchilarda media-matnlar – ular qanday va kimning manfaati uchun yaratilganligi, qanday tashkil etilganligi haqidagi tushunchalarini rivojlantirish. , ular nimani anglatadi,

ular haqiqatni qanday ifodalaydi va bu spektakl tomoshabinlar tomonidan qanday "o'qiladi" [Masterman, 1997, p.25]. Shunday qilib, L. Mastermanning fikricha, media-ta'lim mediamadaniyat asarlarini baholash jarayoni emas, balki ularni tadqiq qilish jarayonidir: "O'qituvchi va talabalar ham o'zaro muloqot qilishning yangi usullarini ishlab chiqish kerak", deb yozadi u. bir-biringizga biror narsa o'rgating va hamkorlikda tadqiqotchi bo'ling » [Masterman, 1997, p.45]. Shu sababli, media-madaniyat durdonalarini emas, balki ommaviy axborot vositalari va shaxs o'rtasidagi o'zaro ta'sir sohasini o'rganish ancha istiqbolli va yaxshiroq, ya'ni media-ta'lim "o'quvchilarning faoliyat xususiyatlari to'g'risida tushunchalarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak. ommaviy axborot vositalari, ularning ekspressiv vositalardan foydalanishi, "haqiqat" yaratish mexanizmi va uni tomoshabinlar tomonidan anglash. Bu ommaviy axborot vositalariga nisbatan tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga urg'u berish bilan "tushunish" birinchi navbatda berilishi kerak" [Masterman, 1993a, p.23]. Biroq, «media ta'limning maqsadi nafaqat tanqidiy tushunish, balki "tanqidiy avtonomiya" [Masterman, 1997, p.42], ya'ni shaxsning ommaviy axborot vositalari matnlari haqida mustaqil asosli tanqidiy hukm chiqarish qobiliyatidir. Misol uchun, so'nggi paytlarda L. Masterman zamonaviy jamiyatda media-reklamaning o'sib borayotgan roli va uni sinfda tanqidiy tahlil qilish zarurati haqida ko'proq yozmoqda [Masterman, 2000, p.7]. Noto'g'ri "payvandlash" va "estetik" yondashuvlarni chetga surib, L. Masterman [Masterman, 1993b, 31-32-bet] o'quvchilarning "tanqidiy fikrlash"ini rivojlantirishga asoslangan o'zining media-ta'lim paradigmasini ilgari surdi. har qanday media matnlari. Xususan, u o'rganishga arziydigan to'rtta muhim sohani aniqladi:

- ommaviy axborot vositalari sohasidagi mualliflik, egalik va nazorat;
- media matnning ta'sir effektiga erishish usullari (ya'ni ma'lumotni kodlash usullari);
- atrofdagi voqelikni ommaviy axborot vositalari yordamida tasvirlash;

ommaviy axborot vositalari auditoriyasi.

Bu erda, xususan, L. Masterman [Masterman, 1998a] tomonidan ishlab chiqilgan media-ta'limning 18 tamoyili inobatga olingan:

- 1) media-ta'lim demokratik jamiyatning aksariyat ijtimoiy tuzilmalari bilan bog'liq jiddiy va muhim sohadir;
- 2) media-ta'limning markaziy kontseptsiyasi - qayta ko'rib chiqish/vakillik qilish. Ommaviy axborot vositalari haqiqatni aks ettirmaydi, lekin uni belgilar va belgilar tizimidan foydalangan holda qayta ko'rib chiqadi / ifodalaydi. Ushbu tamoyilsiz media-ta'lim mumkin emas;
- 3) mediata'lim insonning butun umri davomida davom etadigan jarayondir. Lekin media ta'lim talabalari ustuvor auditoriya hisoblanadi;
- 4) media-ta'limning maqsadlari nafaqat tanqidiy fikrlashni tarbiyalash, balki tanqidiy avtonomiyani rivojlantirishdan iborat;
- 5) media-ta'lim tadqiqot jarayonidir;
- 6) media-ta'lim dolzarb va o'z vaqtida, u keng mafkuraviy va tarixiy kontekstda "bu erda va hozir" iborasini o'zida mujassam etgan;
- 7) media-ta'limning asosiy tushunchalari muqobil kontentdan ko'ra ko'proq tahliliy vositalardir;
- 8) media-ta'lim mazmuni - variativ tahliliy vositalarni ishlab chiqish;
- 9) media-ta'lim samaradorligini ikkita mezon bo'yicha baholash mumkin: talabalarning tanqidiy fikrlashni yangi vaziyatlarda qo'llash qobiliyati va ular tomonidan ommaviy axborot vositalariga nisbatan bildirilgan majburiyatlar va motivatsiyalar soni;
- 10) ideal holda, talabalarning media ta'limini baholash ularning o'z-o'zini baholashidir;
- 11) media-ta'lim o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartirishga harakat qiladi, ularga fikrlash va muloqot qilish imkoniyatini beradi;
- 12) mediata'lim munozaradan ko'ra dialog (V.S.Bibler tomonidan "madaniyatlar muloqoti" ta'lim paradigmasining aniq aks-sadosi – A.F.);
- 13) media-ta'lim asosan faol bo'lib, yanada ochiq va demokratik o'qituvchilarni rivojlantirishga qaratilgan. Muxtasar qilib aytganda, media-ta'lim - bu narsalarni qilishning ko'plab yangi usullari va ularni yangi sohalarda qo'llash;
- 14) mediata'lim qo'shma, asosan, guruhli o'rganishga qaratilgan;

- 15) mediata'lim "amaliy tanqid" va "tanqidiy amaliyot"dan iborat;
- 16) media-ta'lim ota-onalar, ommaviy axborot vositalari xodimlari va o'qituvchilar o'rtasidagi munosabatlarni o'z ichiga oladi;
- 17) media-ta'lim doimiy o'zgarishlar tamoyili bilan bog'liq;
- 18) media-ta'lim alohida sohadir. Mavjud bilimlarni oddiygina o'qituvchilar o'tkazmaydi yoki talabalar tomonidan "kashf qilinmaydi". Bu tanqidiy tadqiqot va suhbat mavzusi uning davomida o'qituvchilar va talabalar tomonidan yangi bilimlar faol ravishda o'zlashtiriladi.

Amerikalik media-pedagoglar/tadqiqotchilar L.M.Simali va A.Vatts Pailliotet [L.M.Semali, A.Vatts Pailliotet] quyidagilarga e'tibor qaratish zarurligini ta'kidlaydilar:1)"media tuzilmalarini tanqidiy tushunishni rivojlantirish;2)maktab o'quvchilariga/talabalariga ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy va siyosiy kontekstlarda ma'lum maqsadlarga ega bo'lgan turli muassasalar tomonidan ommaviy axborot vositalari matnlari ishlab chiqarilganligi haqida bilim berish; 3) Auditoriya tomonidan xabarlarni qabul qilish va tahlil qilish usullarini o'rganishga qiziqishni rag'batlantirish (ya'ni turli kontekstlarda xabarlarni tanlash, talqin qilish va ta'sir qilish jarayonlarini o'rganish). Mediasavodxonlik tanqidiy savodxonlik tushunchasini kengaytiradi, u barcha media matnlarga tanqidiy munosabatni o'z ichiga oladi"[Semali,Watts Pailliotet, 1999, p.18]. Ommaviy axborot vositalari tizimi va ommaviy axborot vositalari matnlariga nisbatan tanqidiy fikrlash - bu jamiyatda ommaviy axborot vositalarining ishlash mexanizmlarini va shaxsga keladigan media matnlarini (axborot / xabarlar) assotsiativ idrok etish, sintez qilish, tahlil qilish va baholashni o'z ichiga olgan murakkab aks ettiruvchi fikrlash jarayoni. ommaviy axborot vositalari. Shu bilan birga, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish media-ta'limning yakuniy maqsadi emas, balki uning doimiy tarkibiy qismidir. Media tizimi va ommaviy axborot vositalari matnlariga nisbatan tanqidiy ijodiy fikrlash - bu jamiyatda ommaviy axborot vositalarining ishlash mexanizmlarini (ma'lumot / xabarlar) assotsiativ idrok etish, sintez qilish, tahlil qilish va baholashni o'z ichiga olgan

murakkab aks ettiruvchi fikrlash jarayoni. audiovizual tasavvur, virtual eksperiment, media sohasida mantiqiy va intuitiv prognozlash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Buckingham, D. (2000). *The Making of Citizens*. London – New York: Routledge, 235 p.
2. Ferguson, R. (1997). Moyen de communication de mass, education et democratie. *Revue Educations*. 1997. N 14, pp.16-20.
3. Gonnet, J. (2001). *Education aux medias: Les controverses fecondes*. Paris: CNDP, Hachette, 144 p.
4. Johnson, R.H. (1985). Some Observations about Teaching Critical Thinking. *CT News. Critical Thinking Project*. California State University, Sacramento, Vol. 4, N 1, 1985, p.1.
5. Lipman, M. (1988). Critical Thinking: What Can it Be? *Educational Leadership*. (46) N 1, p.38-43.
6. Masterman, L. (1984). *Television Mythologies*. New York: Comedia.
7. Semali, L.M. (2000). *Literacy in Multimedia America*. New York – London: Falmer Press, 243 p.
8. Брюшинкин В.Н. Критическое мышление и аргументация // *Критическое мышление, логика, аргументация* / Под ред. В.Н. Брюшинкина, В.И. Маркина. Калининград: Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 2003. С.29-34.
10. Темпл, Ч. Критическое мышление и критическая грамотность // *Перемена*. 2005. № 2. С.15-20.
11. Федоров А.В. и др. *Медиаобразование. Медианедагогика. Медиажурналистика*. М.: Изд-во Программы ЮНЕСКО «Информация для всех», 2005..
12. Файзуллаев Ф. У. Хорижий тилини ўрганишда танқидий фикрлашнинг роли // *Miasto Przyszłości*. – 2024. – Т. 53. – С. 1510-1513.
13. Fayzullaev, F. (2021, February). DEVELOPMENT OF SPEECH ACTIVITY IN STUDENTS. In *Конференции*.

14. FAYZULLAEV, F. The Role of Critical Thinking in Learning a Foreign Language. *JournalNX*, 7(1), 68-70.
15. Aminovna, Yunusova D., et al. "The Development of Speech Activity in Students." *International Journal on Integrated Education*, vol. 2, no. 4, 2019, pp. 95-97, doi:[10.31149/ijie.v2i4.238](https://doi.org/10.31149/ijie.v2i4.238).
16. Yorova, S. A. Y. O. R. A., & Nasimova, S. O. H. I. B. A. (2019). The ways of teaching languages at medical institutions.
17. Yaxyaevna, N. S. (2023). ANALYZING DIALECTS AND WRITTEN DOCUMENTS IN MIDDLE ENGLISH PERIOD. *Journal of Universal Science Research*, 1(6), 458-463.
18. Nasimova, S. Y. (2024, August). ANTROPONIM SARLAVHALAR. In *Conference on Applied and Practical Sciences* (pp. 149-151). Open Journal Systems.
19. Kurbanova, Z. O., & Nasimova, S. Y. (2024). Exploring Co-Teaching in Language Classrooms: Benefits, Challenges, and Student Impact. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education*, 2(11), 138-141.